

Impact Factor – 6.261 | Special Issue - 172 | March 2019 | ISSN – 2348-7143
UGC Approved Journal List No. 40705

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY
Multidisciplinary International E-research Journal

**DEVELOPMENT OF
QUALITY CULTURE
IN HEIS**

- GUEST EDITOR -
Prin. Dr. S. Y. Hongekar

- CHIEF EDITOR -
Dr. Dhanraj T. Dhangar

- EXECUTIVE EDITOR OF THE ISSUE -
Dr. Shruti M. Joshi
Dr. Kailas S. Patil | Mr. Sunny S. Kale

Printed By : **PRASHANT PUBLICATIONS, JALGAON**

Impact Factor – 6.261 ▪ Special Issue - 172 ▪ March 2019 ▪ ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

UGC Approved Journal

Multidisciplinary International E-research Journal

DEVELOPMENT OF QUALITY CULTURE IN HEIS

... Guest Editor ...

Prin. Dr. S. Y. Hongekar

Vivekanand College (autonomous), Kolhapur

... Executive Editor of this Issue...

Dr. Shruti M. Joshi

Dr. Kailas S. Patil

Mr. Sunny S. Kale

... Chief Editor ...

Dr. Dhanraj T. Dhangar

Printed by : PRASHANT PUBLICATIONS, JALGAON

: C O N T E N T S :

1.	Development of Quality Culture in HEIs and Its Impact.....	1
	Dr. Suresh Shirrang Patil	
2.	Role of Internal Quality Assurance Cell (IQAC) In Quality Enhancement of Higher Education Institutes In India.....	4
	Mr. Umesh D. Dabade, Dr. Madhavi V. Charankar	
3.	Issues in Designing of the Syllabus for Effective Courses in Higher Education: Communication.....	7
	Rahul A. Kalel, Sarita D. Shinde	
4.	Best Practices: Benchmarking Approach for Quality Enhancement in HEIs.....	9
	Banasode R. S., Dr. Kulal S. R.	
5.	Performance Evaluation of IQAC:The Responsibility of The Principal And Coordinator	12
	Amol G. Sonawale	
6.	Challenges in Developing Quality Culture in Higher Education Institutes in India: A Review.....	14
	Dr. S. G. Gavade	
7.	Role of ICT based Teaching Methods in Higher Education.....	18
	Dr. M. S. Patil	
8.	Role of ICT in College Feedback System	22
	Mr. Prakash Nhanu Talankar	
9.	Rethinking on Qualitative Teaching-Learning Process	25
	Mrs. Shailaja A. Changundi	
10.	A Critical Study Of Third Criterion Of National Assessment And Accreditation Council	29
	Mr. Salman A. Kaktikar, Ms. Mayakumari M. Purohit	
11.	Innovating Education And Educating for Innovation: A powerful approach of ICT	32
	S. G. Patil*, N. A. Patel**, S. H. Nadaf**	
12.	The Examination Reforms in Higher Education System in India	36
	Dr. Trishala kadam	
13.	Information and Communication Technologies (ICT) in Higher Education and Learning	39
	Tekchand Chetanlal Gaupale	
14.	Use of ICT in Teaching and Learning of English Language and Literature.....	41
	Dr.Satish R. Ghatge, Sambhaji S. Shinde	
15.	NAAC Criterion VII: Problems and Perspectives.....	45
	Dr. S. R. Kattimani	
16.	Quality Enhancement in Teaching and Learning through Experiential Learning.....	48
	Dr. S. D. Shirke	
17.	Use of Mathematical Software's for better understand and well writing Mathematics.....	51
	S. T. Sutar, S. P. Patankar	
18.	Student Satisfaction Survey: Role and Challenges in Higher Education Institutions in India.....	52
	Prin. Dr. Udaysinh Manepatil, Prof. Avadhut B. Nawale.	
१९.	भारतीय शिक्षणातील परिवर्तन व आव्हाने.....	५४
	प्रा. हरिश्चंद्र व्यंकटराव चामे	
२०.	उच्च शिक्षा में गुणवत्ता विचार	५६
	डॉ. दीपक रामा तुपे	

भारतीय शिक्षणातील परिवर्तन व आव्हाने

प्रा. हरिश्चंद्र व्यंकटराव चामे

समाजशास्त्र विभाग प्रमुख, विवेकानंद कॉलेज कोल्हापूर.

भारतीय शिक्षणातील परिवर्तन व आव्हाने:

समाजात सातत्याने परिवर्तन हे होतच असते. समाज परिवर्तनात शिक्षणाची भूमिका अतिशय महत्वाची आहे. बदलत्या काळानुसार भारतीय शिक्षण पध्दतीत पण नव. नवीन प्रयोग केले जात आहे. या जागतिकीकरणाच्या विश्वात आपले अस्तित्व टिकवायचे असेल तर आपण आपल्या शिक्षण पध्दतीत बदल करणे गरजेचे आहे. भारतात शैक्षणिक भेदभाव केला जात होता. जातीच्या आधारे समाजात शिक्षण घेण्याचा अधिकार प्राप्त झाला होता तर काही जातींना शिक्षण घेण्याचा अधिकार देण्यात आलेला नव्हता, पण अनेक समाजसुधारकांच्या प्रयत्नांमुळे सर्वसामान्य लोकांना शिक्षणाचा अधिकार प्राप्त झाला, भारताला स्वातंत्र्य प्राप्त झाल्यानंतर शिक्षण क्षेत्रात मोठ्या प्रमाणात परिवर्तन घडून आले आहे. आजचे युग हे गतीशिल आहे. या परिवर्तनाच्या प्रवाहात पारंपारिक शिक्षण पध्दतीत खुप मोठ्या प्रमाणात परिवर्तन झाले आहे.

आज शिक्षणाचे क्षेत्र ज्ञानापुरतेच मर्यादित न राहता व्यवसायिक कौशल्य स्वावलंबन विद्यार्थी देशाचा चांगला नागरिक बनला पाहिजे त्याच्यात नैतिक मूल्य सोबत विज्ञाननिष्ठता वाढली पाहिजे यासाठी शिक्षणात नैतिक मूल्य सोबत स्वावलंबी बनविणारे कौशल्यपूर्ण शिक्षण देण्यावर भर देण्यात येत आहे. विद्यार्थ्यांमध्ये संशोधन विषयी आवड निर्माण व्हावी यासाठी शिक्षण क्षेत्रात विशेष भर देण्यात येत आहे.

संशोधन पध्दती : प्रस्तुत संशोधनासाठी वर्तमानपत्र, मासिके, संदर्भग्रंथ, इंटरनेट, इत्यादींचा आधार घेतला आहे.

उद्दिष्टे :

१. भारतीय शिक्षण व्यवस्थेतील परिवर्तनाचा आढावा घेणे.
२. भारतीय शिक्षण पध्दतीतील आव्हाने जाणून घेणे.

गृहितके :

१. भारतात आजही पारंपारिक शिक्षण पध्दतीला महत्त्व दिले जाते.
२. भारतीय शिक्षण पध्दतीत परिवर्तनाची गती खुप मंद आहे.

भारतीय शिक्षण पध्दतीतील परिवर्तन:

भारतीय समाजातील शिक्षण व्यवस्थेत परिवर्तन होत आहे. शिक्षणात आज विविध साधनांच्या वापरावर भर दिला जात आहे. आज इंटरनेट सारखे ज्ञानाचे स्रोत उपलब्ध झाले आहेत. त्यामुळे शिक्षणाची चौकट बदलत असतांना दिसत आहे.

ई लर्निंग : भारतासारख्या देशात पारंपारिक शिक्षण पध्दतीचा छेद दिला जात आहे. व तंत्रज्ञानाचा वापर करून प्रभावी शिक्षण देण्यावर भर दिला जात आहे. एज्युसॅट उपग्रहाद्वारे आणि व्हिडीओ कॉन्फरन्सिंगद्वारा शिक्षण देण्याची यंत्रणा भारतासारख्या देशामध्ये मोठ्या भूभागावर पसरलेल्या आणि मोठ्या प्रमाणात असलेल्या लोकसंख्येला शिक्षण देण्यासाठी उपयुक्त ठरत आहे.

थेट संबंध नसलेल्या दोन विषय एकत्रित शिकण्याची सोय: शिक्षण पध्दतीत एकच विषय विद्यार्थ्यांना शिकायला न मिळता त्यास आपल्या आवडीनुसार विषय निवडण्याची संधी मिळत आहे. त्यामुळे त्याच्या व्यक्तीमत्त्वाचा सर्वांगीण विकास होत आहे. आवडीनुसार विषय निवडण्याची व्यवस्था असणे गरजेचे आहे. त्यासाठी आज आंतरशाखीय विषयाची निवड करण्याची व्यवस्था निर्माण करण्यात

आली आहे. त्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या आवडीनुसार विषय निवडण्याची संधी मिळाली आहे.

शाळाबाह्य शिक्षणावर भर : प्रगत देशामध्ये वर्गाच्या चार भिंतीच्या बाहेर जावून शिक्षणाचे काही धडे हे प्रगत अनिवार्य केले आहे. क्षेत्रभेटी, अचानक उध्दभवलेल्या परिस्थितीशी सामना करण्याचे कौशल्य, नैतत्व गुणांचा विकास, एकत्रितपणे काम करण्याची मानसिकता, शारीरिक व बौद्धिक क्षमतेचा विकास अशी अनेक विषयांचा यात समावेश केला आहे. भविष्यात भारतासारख्या देशात 'इस्त्रो' या संस्थेचा अशा प्रकारच्या सुविधा निर्माण कराव्या लागतील तरच भारतात अंतराळवीर तयार होतील. आज भारतातील शिक्षण पध्दतीत वेगवेगळे प्रोजेक्ट विद्यार्थ्यांकडून करून घेतले जातात फिल्ड वर्क वर जास्त भर दिला जात आहे. व्यावसायिक शिक्षणावर भर दिला जात आहे.

दर्जेदार संशोधनावर भर : शिक्षण विद्यार्थ्यांच्या संशोधन प्रवृत्तीस प्रोत्साहन देणारे असावे. नव नवीन संशोधन विद्यार्थ्यांकडून करून घेणे आवश्यक आहे. त्यासंशोधनातून त्यासंशोधकांचाच फायदान होता त्यामुळे समाज प्रगतीस हातभार लागणे गरजेचे आहे. त्यासाठी शिक्षण व्यवस्थेत दर्जेदार संशोधनावर भर देण्यात येत आहे. संशोधनातील गुणवत्तापूर्ण संशोधनावर भर दिला जात आहे. दर्जेदार संशोधनासाठी शासनामार्फत शिष्यवृत्त्या दिल्या जात आहेत.

स्वावलंबी शिक्षणावर भर : आजच्या आधुनिक युगात शिक्षण हे ज्ञानापुरते मर्यादित न राहता रोजगार व गरजपूर्ती करणारे असावे. कोणत्याही देशाचा विकास किंवा प्रगती करायची असेल तर त्या देशातील शिक्षण कोणत्या पध्दतीचे आहे हे पाहणे आवश्यक असते. आर्थिक विकासांचा पायाभूत आधार म्हणजे कामगाराची गुणवत्ता पण या गुणवत्तेत अचानकपणे वाढ करता येत नाही. त्यासाठी विद्यार्थीदेशपासूनच बालकाच्या गुणवत्तापूर्ण विकासाकडे लक्ष देणे गरजेचे आहे. तरच त्यातून संस्कार कार्यक्षम मनुष्य बळाची निर्मिती होऊ शकते. विद्यार्थी शिक्षक व वेळ यांचे गुणोत्तर कसे असावे? शाळामध्ये कोणत्या भौतिक सुविधा असाव्यात? या सुविधांचा अध्ययन अध्यापन प्रक्रियेवर कोणता परिणाम होतो? या गोष्टींचा विचार केला जात आहे. विद्यार्थी स्वावलंबी कसा होईल यावर आज भर दिला जात आहे. त्यासाठी महाविद्यालयास व्यवसायभिमूख शिक्षण

देण्यावर भर दिला जात आहे. त्यासाठी प्रशिक्षणक्षम शिक्षणाकडे शिक्षण व्यवस्था वळत आहे. भारत सरकारने जागतिक युवा कौशल्य दिनाचे औचित्य साधत १५ जुलै २०१५ या दिवशी राष्ट्रीय कौशल्य विकास मोहीमेचा प्रारंभ केला. स्किल इंडीया अभियानाचा देशभर प्रसार आणि कौशल्य प्रशिक्षण देण्याबाबत विविध क्षेत्रात व राज्यात एकसंघपणा यावा यासाठी ही मोहिम उभारण्यात आली आहे.

आज देशात २४९ प्रशिक्षणार्थी आणि प्रशिक्षण यशस्वीपणे पूर्ण करून २३ लाख १८ हजार ठिकाणी लोक नोकऱ्या करत आहेत

भारतीय शिक्षणातील आव्हाने:

भारतीय शिक्षणात सर्वात मोठा अडथळा म्हणजे भारतीय राजकीय उदासिनता शिक्षण हे देशाच्या विकासासाठी किती महत्वाचे माध्यम आहे. याची जाणीव अनेक राजकीय नेत्यांना नाही. एखाद्या देशाला दिवाळखोरीत लोटायचे असेल तर त्या देशातील शिक्षण व्यवस्था कमजोर केली तर युद्ध करायची गरज पडत नाही. अशा पध्दतीने शिक्षणाचे महत्त्व काय आहे हे लक्षात येईल. पण आपल्या देशात शिक्षणाचे पवित्र व देशाचे भविय समजले जाणारे शिक्षण क्षेत्र हे राजकीय लोकांनी व्यवसाय समजला आहे. शिक्षण व व्यवस्था सुधारण्या ऐवजी खाजकीकरण करण्यावर भर दिला जात आहे. शाळा, महाविद्यालय शिक्षणाचे केंद्र किंवा पिढ्या घडविणारे केंद्र नाही तर ते पैसा कमविण्याचे साधन राजकीय लोकांनी बनविले आहे त्यामुळे शिक्षण व्यवस्था कोलमडत चालली आहे.

मूल्यांकन पध्दतीतील दोष :

आज पण भारतात विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन त्यांच्या बौद्धिकतेचे होते. त्याच्यातील कौशल्याचे नाही. त्यामुळे परीक्षा पध्दतीत जे पारंपारिक पध्दतीचा वापर करून मूल्यमापन केले जाते त्यात बदल होऊन विद्यार्थ्यांच्या विविध बाजूने मूल्यमापन होणे गरजेचे आहे.

वर्गातील विद्यार्थ्यांची गळती :

आज अनेक शाळा महाविद्यालयाकडे पाहिले तर विद्यार्थ्यांची गळती खुप मोठ्या प्रमाणात दिसून येते याच कारण एकतर शिक्षकाची शिक्षण देण्याची मानसिकता किंवा विद्यार्थ्यांना जे टेकनिकल ज्ञान आहे. त्याच्या पलीकडे जावून शिक्षण देण्यासाठी शाळा महाविद्यालयात असणाऱ्या शैक्षणिक सुविधांचा अभाव पूर्ण करण्यात कुठे तरी कमी पडत आहे का याचा विचार करणे गरजेचे आहे. विद्यार्थ्यांना वर्गापर्यंत खेचून आणण्याचे सामर्थ्य या शिक्षण पध्दतीत निर्माण होणे गरजेचे आहे.

व्यवसायभिमुख शिक्षणाचा अभाव :

आज शिक्षणाच्या माध्यमातून फक्त बौद्धिक क्षमताच वाढविणे गरजेचे नाही तर या शिक्षणाचा व्यवसायिक वलय प्राप्त होणे गरजेचे आहे. शिक्षण हे फक्त नोकरीसाठी किंवा कारकून बनण्यासाठी न राहता. त्याचा उद्देश स्वावलंबी बनविणे असले पाहिजे. पण आज ही अनेक कॉलेज महाविद्यालयातून पारंपारिक शिक्षणावरच भर दिलेला दिसतो. भारतात शैक्षणिक विकासात असमतोल आहे. महाराष्ट्र, कर्नाटक, केरळ राज्यात शिक्षणाचे प्रमाण जास्त आहे तर राजस्थान, बिहार, उत्तरप्रदेश या राज्यात वाईट परिस्थिती आहे. तरी पण शिक्षणाचे प्रमाण जास्त असणाऱ्या राज्यात पण मुली गरीब लोकांच्या शिक्षणाची समस्या मिटल्या नाहीत.

- भारतात शिक्षणावर खुपच कमी खर्च केला जातो. त्यामुळे दर्जेदार शिक्षण देता येत नाही.
- स्वातंत्र्यानंतर आपण म्हणावे तेवढ्या प्रमाणात व्यवसायिक शिक्षण देऊ शकलो नाही.
- अज्ञान, बेकारी, दारिद्र, प्रथा, परंपरा हे भारतीय शिक्षण व्यवस्थे समोरील मोठे आव्हान आहे.
- ग्रामीण भागात अज्ञान निरिक्षरता जास्त असल्यामुळे ग्रामीण भागातील पालक आपल्या मुलीचा महाविद्यालयातील शिक्षण देण्यासाठी शहरात पाठवण्याची मानसिक तयारी करू शकत नाहीत.
- उच्च शिक्षण खर्चिक बनत आहे विना अनुदानीत महाविद्यालयाचा व संस्थांचे वेतन व प्रशासनावरील खर्च सतत वाढत असल्याने उच्च शिक्षण हे गोर-गरीबांच्यापासून दूर जात आहे.

सारांश :

भारतीय समाजात शिक्षणावर भर दिला जात असला तरी म्हणावे तेवढ्या प्रमाणात शैक्षणिक आधुनिकीकरण होत असतांना दिसत नाही. शिक्षणात बदल करायचा असेल तर देशाच्या उत्पन्नातील हिस्सा शिक्षणावर जास्त प्रमाणात खर्च केला पाहिजे पण दिवसेंदिवस शिक्षणावरील खर्च कमी होत असतांना दिसत आहे. त्याचा परिणाम तळागाळातील लोकांच्या शिक्षणात आधुनिकता येणे अडचणीचे झाले आहे. पण अलीकडच्या काळात व्यवसायिक शिक्षण म्हणजे सर्वकाही ह्या मानसिकतेतून शिक्षणाकडे पाहिले जात आहे. हे अतिशय वाईट आहे. आपल्या देशाचा विचार केला तर शिक्षण पध्दती मध्ये होऊ घातलेले आमूलाग्र बदल हे दुर्दैवाने तंत्रज्ञानाशी जोडले जात आहे. खरतर हे बदल शिक्षण प्रक्रियेशी संबधीत असलेल्या मानव संसाधनाशी जोडले जायला हवे.

संदर्भ :

1. योजना मासिक विशे अंक जानेवारी २०१६
2. www.loksatta.com/career-vrutantta-news21tkusokjh 2013
3. <https://readerblogs.navbharattimes.indiatimes.com/ANCHHUA-KONA/%E0%A4%9C%E0%A4%AF%E0%A4%A8-%E0%A4%A4-%E0%A4%9C-%E0%A4%9C-%E0%A4%9E-%E0%A4%B8/>
4. <http://www.teachersofindia.org/hi/discussion/%E0%A4%B6%E0%A4%BF%E0%A4%95%E0%A5%8D%E0%A4%B7%E0%A4%BE-%E0%A4%AE%E0%A5%87%E0%A4%82-%E0%A4%A8%E0%A4%B5%E0%A4%BE%E0%A4%9A%E0%A4%BE%E0%A4%B0>
5. <https://www.prabhatkhabar.com/news/columns/higher-education-correct/1177902.html>
6. <http://www.open.edu/openlearncreate/mod/oucontent/view.php?id=80162&printable=1>
7. <http://www.open.edu/openlearncreate/mod/oucontent/view.php?id=80162&printable=1>
8. <http://uphed.gov.in/article/hi/about-us>